

Tézisek

a Wege der deutschen Innerlichkeit

am Beispiel von Johann Wolfgang von Goethes

Die Leiden des jungen Werther, Hermann Hesses

Siddhartha und Thomas Manns *Doktor Faustus*

A német Innerlichkeit útjai

Johann Wolfgang von Goethe *Az ifjú Werther szenvedései*,

Hermann Hesse *Sziddhárta*

és Thomas Mann *Doktor Faustus* című műveik elemzése alapján

című Ph.D.-disszertációhoz

A dolgozat a Szegedi Tudományegyetem BTK

Germán Filológiai Intézet

Német Irodalom Tanszékén készült

A dolgozat szerzője: Horváth Géza

Budapest – Szeged

2000

A dolgozat a „deutsche Innerlichkeit” problematikáját vizsgálja szövegközpontú elemzések alapján. Az irodalmi művek világát önmagában működő, szuverén, fiktív szövegvilágnak tekinti, melynek közvetlenül nincs kapcsolata a realitáshoz. A szövegvilágot ismétlésstruktúrák modellálják, és a szövegvilágon belül (motivikusan) vagy a szövegvilágon kívülről a szövegvilágba átvett (intertextuálisan) ismétlődő struktúrák bemutatása és egymásra vonatkoztatása révén térképezhető fel a szöveg által hordozott szövegértelmelem. A különböző kontextusokban szereplő, egymásra utaló motívumok és intertextuális vonatkozások értelmezése révén mozaikszerűen épül fel a szövegben rejlő jelentés. Az ismétlésstruktúrák vizsgálatát kiegészít(het)i a cselekménystruktúra funkcióinak bemutatása (Hesse-fejezet), illetve a szövegvilágon kívüli, de azzal tartalmilag szorosan összefüggő, a struktúrák bemutatását megkönnyítő metaszintek bevonása, mint pl. a Werther-fejezetben Goethe fejlődésstanának, a Hesse-fejezetben Hesse fejlődéselméletének felvázolása.

Ennek értelmében a reális világ elemeit, többek között a szövegvilágok alakjainak „valós előképeit” csak akkor vesszük tekintetbe, ha a külső hasonlóságokon kívül a szövegvilág egészen belül a jelentés szempontjából relevánsak. Ilyen értelemben foglalkozunk Nietzschével a Mann-fejezetben vagy Dürer *Apocalipsis cum figuris* c. rézkarc-sorozatával vagy a *Melencoliával*. Az elemzéseknél érdektelen azonban kitérni pl. a szerző életrajzi és a szövegvilág alakjainak „párhuzamai”-ra. Lemondunk tehát olyan párhuzamok bemutatásáról, mint amilyenek Mann heteroerotikus hajlama vagy művészi teljesítményei és Gustav von Aschenbach hasonló habitusa között kimutathatóak volnának. Ugyancsak érdektelen a Werther és Kestner vagy Werther és Jerusalem, mi több Werther és Goethe között fellelhető, állítólagos párhuzam. Figyelmen kívül hagyunk olyan „reális” írássos dokumentumokat is, mint pl. Kestner 1772. november 11-én kelt tudósítása, melyben Jerusalem öngyilkosságáról számol be Goethének, és amelyből a Werther-szövegben szó szerint szerepelnek szövegrészek. Felvetődik ugyanis a kérdés, hogy miért épp ezek kerültek a fiktív szövegvilágba, és miért nem mások, és vajon miért azonosak bizonyos nevek (Lotte) és miért változnak mások. A nevek jelentésének vizsgálatánál – pl. Werther esetében – fontosabb, hogy a beszélő névváltozat, mely a „wert” (értékes) melléknév középfoka, mennyiben hordozza, illetve fejezi ki a szövegvilág jelentéstartalmát. Ugyancsak nem vonunk párhuzamot Sziddhárta történeti alakja, Sziddhárta, illetve Buddha és a szövegvilág alakja között, és a szövegvilág szempontjából irreleváns buddhista tanítások esetleges jelenlétével sem foglalkozunk, hisz a hessei koncepció alapján is a szövegvilág elemei ú.n. „lelki tájakat” (Seelenlandschaften) ábrázolnak, és a szövegstruktúrának megfelelően csupán egy alapgondolat „tetszőleges” formá-

ját képezik. A szövegértés szempontjából fontosabb megmagyarázni, miért kerül sor a fiatal Sziddhárta és az érett, megvilágosodott vallásalapító (önmagával való) találkozására. Ennek a találkozásnak különösen az időkezelés szempontjából van jelentős szerepe.

A szövegvilágok vizsgálatánál bizonyos esetekben (*Heinrich von Ofterdingen*, *Werther*, *Sziddhárta*, *Doktor Faustus*) figyelembe vettük az időperspektívákat is, mert ezek ugyancsak hozzásegítenek a szövegértelelem kibontásához.

Az egyes fejezeteken belül bizonyos részelemzéseket exkurzusokban végzünk el. Exkurzusban vizsgáljuk Werther híres búcsújelenetét is az Első Könyv végén, melyet az 1771. szeptember 10-i levél tartalmaz, de a szövegvizsgálat elvének megfelelően az ismétlésstruktúra értelmében párhuzamot vonunk Werther vég-ső búcsújával, illetve halálával, ami az első búcsúzás felfokozott megismétlése. Ugyancsak exkurzusban elemezzük a Hesse-fejezetben az egyik fontos cselekménystruktúra-funkció, a bipolaritás szemléltetésére Narziß és Goldmund, valamint Knecht és Designori viszonyát. Az entelecheia kapcsán a Mann-fejezetben részletesebb exkurzus foglalkozik a *Halál Velencében* című novella elemzésével, az anyagnak mint lehetségesnek és a formának mint megvalósulásnak a bemutatására.

Az egyes fejezeteket rövid összefoglalások és a következő részre történő utalások kapcsolják össze.

A tárgyalt szövegek bőséges szakirodalommal rendelkeznek. Ezek közül első-sorban az elemzés módszertani szempontjából releváns irodalmat vettük figyelembe (a Hesse-fejezetben első-sorban R. Karalavili stb. írásait) vagy a recepció-történeti szempontból jelentős elemzéseket (szellem-történet: Korff, Gundolf, marxista felfogás: Lukács, irodalom-szociológia: Vaget vagy hermeneutika: Jauß stb.).

→ 1.2 ←

A disszertáció tehát a modern német nyelvű irodalom egyik alapvető gondolatát az ún. „deutsche Innerlichkeit”-et követi nyomon alapvetően három irodalmi szöveg elemzése alapján.

A bevezető fejezet első része az elemzések elméleti hátterének és módszertani megfontolásainak rövid bemutatásával kezdődik. Ezután az „Innerlichkeit”, ill. a „deutsche Innerlichkeit” fogalom tartalmi körülírására és felvázolására vállalkozik. Az „Innerlichkeit” nem definiálható fogalom, jelentése koronként változik. Leegyszerűsítve azt jelenti, illetve a dolgozatban abban az értelemben használjuk, hogy bizonyos „belső” (szellemi-lelki) tartalmak mint lehetőségek miként manifesztálódhatnak, vehetnek fel megvalósult „külső” formát. Lényege

inkább azon toposzokkal ragadható meg, melyek kezdettől fogva jellemzőek rá. Ezen toposzok két ambivalens fogalom: a *Werden* (levés, állandó változás, mozgás) és a *Sein* (állandó és örök lét) köré csoportosíthatók. A modern német irodalomban az „*Innerlichkeit*” a dolgozat szerzője szerint először, vagy legalábbis a kiemelkedő irodalmi művek közül az első között Goethe *Werther*-regényében (1774/1787) jelenik meg, majd a romantikában, elsősorban a kora romantikában válik általánossá, de nyomon követhető pl. Friedrich Nietzsche-nél is. Az „*Innerlichkeit*” végső összegzése a manni életműben történik meg, különösen a *Doktor Faustus* című nagyregényben (1947). Ebben a műben már lehetőség nyílik arra, hogy ezt a gondolatot – mely a preromantikában, illetve a koraromantikában metafizikai szinten jelenik meg és válik aztán a XX. században veszélyessé, miután politikai demagógia áldozatává lesz – történeti alakulását követve komplexitásában ragadja meg.

Az „*Innerlichkeit*” fogalmát a dolgozat alapvetően tehát abban a jelentésében használja, amely a manni kontextusban kristályosodik ki, de az első fejezetben a jellemző toposzok alapján öt romantikus kispórái mű elemzésével röviden rávilágít arra, hogy ez a gondolat miként valósul meg és válik általánossá a romantikus textusokban.

A három fő irodalmi szövegben, illetve a szövegvilágon kívüli – elsősorban az adott szerzők életművében fellelhető – intertextuális viszonylatokban az arisztotelészi *entelecheia*-fogalom alapján ragadható meg az „*Innerlichkeit*” gondolata, ami azt jelenti, hogy minden organikus létező magában hordozza saját fejlődésének, kezdettől fogva adott belső célját. Az első *entelecheia* a lélek, amely irányítja, alakítja az organikus létezőt. Az elemzések során nem az arisztotelészi szöveget vizsgáljuk (*Arisztotelész, Lélekfilozófiai írások*. II.1. 412 a), hanem azt, hogy az elemzett szövegvilágokban milyen értelmet nyer az *entelecheia*-fogalom.

Goethe „*ein Stück Ewigkeit*”-nek, tehát örökkévalóságnak nevezi. Az *entelecheia* a produktivitas mozgatórugója, mely a lángelmében egész életen át munkálkodik, és örökös tetterőt biztosít neki. A természet nem nélkülözheti az *entelecheiát*, amely az organikus létezőben mint örök van jelen. A természetben mint anyagban poláris erők vonzó–taszító viszonya biztosítja a változást, az örök körforgást, melyet azonban az anyagban jelenlévő szellem mint mozdulatlan–mozgató felfelé irányuló törekvésre (*Steigerung*) készíttet. A goethei fejlődélméletben a teremtés nem más mint „*Abfallen*” (elszakadás) és „*Zurückkehren zum Ursprünglichen*” (visszatérés az eredethez). A teremtett individuum fejlődése során egyre inkább önmagává válik (*Verselbsten*), hogy fejlődése végén elváljon önmagától (*Entselbstigen*), és visszatérjen az eredethez.

Hessénél az *entelecheia* fogalom konkrétan az *Üvegyöngyjátékban* jelenik meg, ahol is a három életpálya: *Az esőcsináló*, *A gyóntatóatyja* és az *Indiai életrajz* egy alap-

eszmének különböző formát öltött alakjaként jelentkeznek. A gondolati rendszer örök, csak a mindenkori forma változik. A hessei entelecheia-felfogás és fejlődés tan nagyon hasonlít a goetheihez. A Hesse-művek szövegvilágát többek között cselekménystruktúrát képező funkciók modellálnak (bipolaritás, kör–spirál, az ellentétek: szellem–anyag, illetve a fő ellentétpár köré csoportosítható női–férfi princípium stb.). A Hesse-fejezetben a Sziddhárta-elemzés előtt ezen funkciók részletesebb bemutatására kerül sor.

Thomas Mann *Doktor Faustus*ában az entelecheia különböző, ismétlődő struktúrákban jelenik meg. Leverkühn teológiai stúdiumai során Nonnenmachertől hall először Arisztotelész lélekfelfogásáról. Itt az anyag potenciaként, lehetőségként (das Mögliche) jelenik meg, amely arra törekszik, hogy formát öltson, megvalósuljon (sich verwirklichen). A forma mint a létező szelleme és lelke olyan mozgató-mozdulatlan, amely a lehetségeset önmegvalósulásra, önkiteljesedésre készíti. A lehetségesnek és megvalósultnak az eszméje más kontextusban az ifjú teológushallgatók vitáiban ismétlődik meg, ahol is a potenciális, a lehetőség maga a német ifjúság, méghozzá nem biológiai értelemben, hanem mint metafizikai adomány, tehát mint állandó mozgásban, fejlődésben lévő lehetőség, mely arra hivatott, hogy akár „éretlen” állapotában is megvalósuljon, kiteljesítse belső értékeit, mégha ezáltal önmagának és másoknak is mérhetetlen károkat okoz. Ebben az értelemben Luther, illetve a német reformáció egy ilyen éretlen-nyers megvalósulása volt a németiségnek. A szövegvilág különböző szintjein (a főhős biográfiájában, esztétikájában és művészeti gyakorlatában, valamint a kor politikai színterén) az I. világháború idején a megvalósulást az „áttörés” (Durchbruch) jelenti. Ez minden szinten kudarcba fullad, és előrevetíti a II. világháború apokalipszisének, ami az első bukás felfokozott, totálissá kitégült ismétlődése.

→ 1.3 ←

A romantikában a Werden és Sein antinomikus ellentétpárja főleg a „Fernweh” vagyis az elvágyódás toposzában manifesztálódik. Ez az elvágyódás örökös keresést és útonlevést, hanyattatást jelent. A cél különböző: konkrétan általában valamely meleg, világos, délszaki vagy egzotikus vidék. A célt absztrakt értelemben egyrészt a „Gemüt”, a lelkület jelentheti, ami a teljes önismeret: a sötét és veszedelmes, kognitív módon hozzáférhetetlen lélek feltárása révén érhető el. Az elvágyódás másik absztrakt célja egy (végtelen és abszolút) „magasabb haza” megelégedése, ami lehet a „poézis” hona, a szellem birodalma, mindenesetre valamilyen transzcendens szféra. A két absztrakt cél feltételezheti egymást, vagyis a

magasabb haza csak az önismeret révén nyílhat meg, illetve eshet egybe (Novalis, Hesse). A Werden és Sein ellentétpár alá sorolható számos olyan motívum vagy intertextuális kapcsolat, amely az „Innerlichkeit” szempontjából elemzett romantikus művekben mintegy reprezentatíven megtalálható (észak–dél, hideg–meleg, ész–érzés, jó/isteni–gonosz/démoni, keresztény–pogány/antik, józanság–mámor, tudat–tudattalan/tudatalatti, nap–hold stb.). Jóllehet az „Innerlichkeit” ebben az értelemben épp a romantikára jellemző leginkább, a dolgozat három olyan szöveget tárgyal részletesen, amelyben ez a gondolat a modern német irodalomban az elsők között jelenik meg, illetve annak kései változatait tartalmazza. A romantika irodalmából példaként Novalis: *Heinrich von Ofterdingen*, L. Tieck: *Der Runenberg*, A. v. Chamisso: *Peter Schlemihls wundersame Geschichte*, E. T. A. Hoffmann: *Vom verlorenen Spiegelbilde* és J. v. Eichendorff: *Das Marmorbild* című műveinek rövid elemzése előzi meg a három nagyobb fejezetet.

→ 2 ←

A Goethe-fejezetben (Az Ifjú Werther szenvedései. A menekülés dimenziói) azt a szövegvilág-jelentést bontjuk ki, miszerint Werther –természetesen mint a Sturm und Drang zsenikultuszának jellegzetes alakja – állandóan úton van, pontosabban visszafelé menekül. Már a szöveg legelső mondata is alátámasztja ezt: „Wie froh bin ich, daß ich weg bin” („Olly vidám, felderült lettem, miolta tőled távol vagyok” [Kissolyosi Simó Károly ford.], „Mennyire örülök, hogy eljöttem” [Szabó Lőrinc ford.] és „Boldog vagyok, hogy eljöttem hazulról” [Bor Ambros ford.]). Sajnos a magyar fordítások nem fejezik ki azt a jelentésmozzanatot, melyet a német „weg” adverbium kifejez, és amely egyértelműen megnyitja azt az ismétlésstruktúrát, melyben a mozgás: hanyattatás, állandó útonlevés hangsúlyozódik ki a legerősebben.

A szövegvilág formai tagolódásának bemutatása után a szövegstruktúra elemzésével és az időperspektívák bemutatásával kívánjuk bizonyítani, hogy Werther (állandó) menekülés és (átmeneti) megnyugvás állapota között hánykódik. Mint zseni – pontosabban mint önmagát zseninek tartó protagonista – a végtelenre tör, egyesülni kíván a Lénnel, „aki magában és a maga erejével mindenekeket létrehoz”. Ez a vágy, nevezetesen, hogy eggyé váljon a Teremtővel, s ezáltal maga is Teremtő legyen, lehetetlen Werther, pontosabban a teremtett lény számára. A Teremtő jelenlétét Werther a korlátlan természetben, a korlátlan szerelemben és a korlátlan művészetben érzékeli. Werthernek azonban sem a természet révén, sem Lotte iránt érzett szerelmében, sem pedig művészetében nem sikerül elérnie a végtelen tökéletességet. Lotte sejti Werther végtelenre törő vágyát:

„Attól tartok, a lehetetlenség fűti annyira a vágyát, a lehetetlenség, hogy a magáévá tegyen.” Werther nyugalmat áhító beteg szívére – látszólag – Wahlheimben (választott haza, otthon) talál gyógyírt, ahol idilli környezetben Homérosz és a bibliai ősatyák világát idézi fel, majd a gyermekkor végtelen fantáziájához menekül, mely számára még elérhető volt a végtelen, az osztatlan Egy szférája. Az útonlevés, az otthon és a haza keresése, a hányattatás és a megnyugvás – röviden az Innerlichkeit – dialektikája a szövegstruktúrában világosan nyomon követhető. A haza mint a nyugalom és lét (Sein) toposza háromszor jelenik meg. Először az előtörténetben, a szeretett szülőváros képében, abban az időben, amikor Werther apja még élt. Ez a haza a végtelenre vágyó gyermek múltbéli látószögéből nézve már magában hordozza a későbbi vándorlások mozzanatát. A második haza Wahlheim, a korlátozott, naiv élet színtere. A harmadik, ugyancsak „önként” választott haza a halál. Miután Werther „halálos betegsége” (Krankheit zum Tode) eluralkodik rajta, és a híres csókjelenet óta Lottét örökre magáénak tudja, búcsút mond a földi lét (Dasein) börtönének. Az örök haza elérésének reményében Werther önkényesen megszakítja földi vándorútját, és visszatér az Atyához, miközben szerelmét megvalósult egyesülésként a halálba transzcendálja. A halállal megkezdődik a végső út, ami a végtelenbe tágitja a távlatot.

→ 3 ←

A Hesse-fejezetben (Sziddhárta. Az eltűnt egység nyomában) először tisztázzuk azokat a cselekménystruktúra funkciókat, melyek nem csupán az elemzett szövegvilágot jellemzik, hanem meghatározóan alakítják a hessei életmű valamennyi – elsősorban prózai – szövegét. Ezek a következők: **bipolaritás**, ami a cselekményalakulás, illetve a protagonista fejlődésének mozgatórugóját képezi; **körforgás** vagy **spirális mozgás**, melyben a cselekmény, illetve a fejlődés végbemeleg; **egység**, amely az ellentétek fölött áll, azokat kiegyenlíti, illetve megszüntetve megőrzi (aufheben); a **protagonista**, aki kiválasztott; a **lélekvezető**, aki a protagonista fejlődését irányítja. A szövegvilág jobb megértése érdekében itt kerül sor Hesse háromlépcsős fejlődélméletének bemutatására is.

A Sziddhárta elemzésénél a szövegstruktúra, valamint a felvázolt funkciók működésének bemutatásával igazoljuk, hogy ebben a szövegben is tetten érhetőek az „Innerlichkeit”-re jellemző alapvető toposzok: a Werden és a Sein, az útonlevés és a keresés. Ez alapvetően a szellemi–aszketikus és a testi–érzéki konfrontációját jelenti, ami a lelki szférában szűnik meg a dialektika elvének megfelelően. Ebben a harmadik szférában következik be az áhított egység meglelése. Sziddhárta ekkor válik megvilágosodottá, és képes egy multiperspektivikus szemléletmóddal,

az ihlet pillanatában egységként szemlélni a teremtéssel duálissá hasított jelen-ségvilágot. A szöveg felépítése (12 fejezet) a következő struktúrára bontható: 1–4. fejezet: aszkézis. Sziddhárta külső eszközökkel (rituális fürdés, meditáció, jó-gagyakorlatok stb.) igyekszik megtalálni az atmant. 5–8. fejezet: Sziddhárta asz-ketikus én-jét kiöli magából, „újjászületik”, és átadja magát az érzéki szférának (a szerelem művészetének, illetve a pragmatikus életnek). Itt is hamis eszközökkel keresi az egységet (szerelem, alkohol, szerencsejáték), majd miután énjének ez a része is „elhal”, megint „újjászületik”, és immár a lélek szférájában eljut az áhított egység megéléséhez. Az egyes fejezetek a természet mozgásához hason-lóan itt is négy részre tagozódnak: 1. születés/kezdet, 2. fejlődés a csúcspontig, 3. hanyatlás, 4. pusztulás/halál. A kezdőpont és a végpont egybeesik, a halál magában foglal egy újabb szférában való újjászületést. A számszimbolika alap-ján az isteni tökéletességet jelölő három, illetve a teremtett világ tökéletességé-re és a kozmikus rendre utaló négy szorzata adja a tökéletességet és univerzali-tást jelentő tizenkettőt, ami megfelel a fejezetek számának.

→ 4 ←

Az utolsó fejezetben (Thomas Mann: Doktor Faustus. A pusztulás dimenziói) azt vizsgáljuk, hogy a Werther-regényben megfogalmazott Innerlichkeit milyen jelentésmódosulásokkal jelenik meg több mint másfél évszázad eszmetörténeti és politikai tapasztalatainak tükrében. A szövegvilág idősíkjainak bemutatása igazolja, hogy a két nagy időszak részidőszakjai egymással korrespondálva erősítik a jelentéstartalmat, és egyetlen kivétellel a pusztulásba torkollnak. Az I., ú.n. historikus időbe tartozik: a) Adrian Leverkühn testi–szellemi–lelki fejlődéstör-ténete; b) a narrátor, Serenus Zeitblom párhuzamos biográfiája, ami ellenpólu-sát képezi az I./a-nak; c) a protagonistával kapcsolatba kerülő alakok fejlődés-története (Wendell Kretschmar, Rüdiger Schildknapp, Rudi Schwerdtfeger, a Rodde család, Schweigestillék, Nepomuk stb.), illetve Németországnak ezen élet-pályák mentén kirajzolódó általános szellemi-társadalmi korpé; d) az előző rész-időszakok előzményét feltáró múlt: a „sötét középkor”, a német reformáció, a ro-mantika stb. A II. időszak a leírásé, amely három évvel az I. időszak lezárulása után kezdődik, és ott fejeződik be, ahol a c) részidőszak teljes pusztulásba torkollik. A két időszak Zeitblom biográfiáját kivéve hanyatlással végződik, és már kezdetben látenszen magában hordozza a véget.

A szöveg alapmotívuma minden területen (személyes életrajz, Leverkühn ze-neszerzői fejlődése, műveinek struktúrája, a társadalmi-politikai színtér) a bar-bárság témáját variálja, amely a rend előtti kaotikus-ősrégi állapotot ötvözi a for-

radalmian újjal. Egyetlen példával illusztrálva ezt témát: a zenében a glissando, a „csúszóhang” segítségével lehet visszasiklani a zene előtti őszállapotba, a még denaturálatlan és renddéli nem szelidített sikolyhoz vagy állati üvöltéshez (Geheul), amely a dodekafónia forradalmian új formanyelvében paradoxonná torzítja a harmonikus zenei formákat. Leverkühn egyik főműve, az *Apocalipsis cum figuris* oratórium is paradoxon, mert a kórus emberi hangját és a zenekar hangszeres hangját nem választja ketté, inkább feloldja őket egymásba, ezáltal az ember és a dolog közötti határ eltolódik. A paradoxon démonikus groteszkbe, tartalom és forma negatív előjelű ellentétébe csap át: a babiloni parázna hangja a legbájosabb koloratúr-szopránban csendül fel, míg a kedves gyermekkórus a pokoli kacaj hangján szólal meg.

Ebben a fejezetben külön exkurzus foglalkozik az Innerlichkeit kérdésével. Ebben bemutatjuk Mann egyik esszéjét (*Németország és a németek*), melyet előadás formájában eredetileg 1945-ben tartott amerikai publikum előtt, és amelyben felvázolja a „deutsche Innerlichkeit” eszmétörténetét. Mann szerint a németiség – legalábbis Luther óta – a világra való igény (Weltbedürftigkeit) és a világtól való féltékenység (Weltscheu), vagyis kozmopolitizmus és provincializmus között őrlődik. Ebben az állapotban az elfojtott gőg és gőgös intellektus szükségszerűen társul lelki avitással, és ebből az összefonódásból születik a démoni, akár Luther, akár Faustus ördögéről lett légyen is szó. Az elvont gondolkodásra és a misztikumra való hajlam leginkább a zenében jut kifejezésre. A német lélek „mély” zeneiségében kettéhasad a spekulatív és a társadalmi-politikai elem, méghozzá úgy, hogy a spekulatív gondolkodásmód teljesen eluralkodik a másikon. E lelkiállapotnak első reprezentációja Luther, belőle sarjad a német idealizmus, a pietizmus, a romantika, illetve a romanticizmus, majd Nietzsche és a pszichoanalízis. A durván átpolitizált gondolat az individuum liberális jogait (szabadság, jog, rend stb.) képviselő polgári korszakot felváltó, globalizált tömegkorban szinte szükségszerűen vezet el a fasizmushoz. A protagonista: a zeneszerző zseni démoni tehetségét pedig a tudatosan vállalt venereális betegség, a szifilisz táplálja, ami a felfokozott, ihletett, rövid alkotói periódusok és hosszú, szenvedéssel terhes időszakok után paralizissá fokozódik és elpusztítja áldozatát. *Betegség – zseni* – humánumot: értelmet, tudományt, morált elvető *esztéticizmus* – a szellemet tagadó *irracionalizmus* – *démonosság* – *barbárság* – *fasizmus*. Ez a képletsora annak a Nietzsche-ről alkotott Mann-képnek, melyet *Nietzsche filozófiája tapasztalatunk fényében* című tanulmányában fejt ki, és amely döntően jellemző a regény szövegvilágának jelentéstartalmára is.

Mivel Nietzsche hatása egyértelműen kimutatható a szövegben, az exkurzus tárgyalja azt a Nietzsche-írást is (*A történelem hasznáról és káráról*), amely különösen fontos az „Innerlichkeit” szempontjából.

A doktori disszertáció szerzőjének a témában eddig megjelent publikációi

1.
Schizophrenie und Selbstmord oder Zweiheit und Einheit in Hermann Hesses 'Klein und Wagner', mit Rückblick auf Arthur Schopenhauer. Elhangzott a *Typologie der Erzählungen der Jahrhundertwende* c. nemzetközi konferencián, Szegeden, 1999. Nyomtatásban: *Acta Germanica*. Hrsg. v. Károly Csúri et alii. 9. 1999. Szeged, JATE, (megjelenés előtt)
2.
Goethe und Hesse. Goethes Einfluß auf Hesse im Spiegel der Entwicklungsgedanken beider Dichter. Elhangzott az 1999-es budapesti Goethe-konferencián. In: *Berliner Beiträge zur Hungarologie. Schriftenreihe des Seminars für Hungarologie an der Humboldt-Universität zu Berlin*. Hrsg. v. Ernő Kulcsár-Szabó et alii. 11. Berlin; Budapest, 1999. 131–139. o.
3.
Johann Wolfgang von Goethe: Az ifjú Werther szenvedései. A menekülés dimenziói. In: *Protestáns Szemle*. Szerk. Szegedy-Maszák Mihály et alii. Budapest, 1999/2. 76–86. o.
4.
Hermann Hesse: Siddhartha. Eine typologische Untersuchung unter besonderer Berücksichtigung der strukturmodellierenden Motive in der Erzählung Siddhartha, mit Ausblick auf das erzählerische Werk Hermann Hesses. In: *Erzählstrukturen. Studien zur Literatur der Jahrhundertwende. Acta Germanica*. Hrsg. v. Károly Csúri et alii. 7. Szeged, 1999. 96–131. o.
5.
Johann Wolfgang von Goethe: Die Leiden des jungen Werther. Dimensionen der Flucht. Elhangzott a *Rückblick auf deutsche Klassiker* c. nemzetközi Goethe-konferencián Budapesten, 1997-ben In: *Neohelicon, Acta Comparationis Litterarum Universarum*. Hrsg. v. Miklós Szabolcsi, György M. Vajda, József Pál, Mihály Szegedy-Maszák. XXV/2. Budapest; Dordrecht; Boston; London, 1998. 197–215. o.

6.
Elvagyódás és honvágy, avagy a végtelenre törő véges dilemmái. Gondolatok a német romantikáról, előzményeiről és utóhatásáról. In: *Protestáns Szemle*. Szerk. Szegedy-Maszák Mihály et alii. Budapest, 1996/2. 107-113. o.
7.
Thomas Mann: Doktor Faustus. A pusztulás dimenziói. In: *Filológiai Közlöny*. Szerk. Szabics Imre et alii. Budapest, 1996/3-4. 210-233. o.
8.
Die Umwelt bei Hermann Hesse. Elhangzott a *Der Mensch und seine Umwelt in der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur* c. konferencián Pécsen, 1991. Nyomtatásban: In: Im Zeichen der ungeteilten Philologie. Festschrift für Professor Dr. sc. Karl Mollay zum 80. Geburtstag. Budapest, *Budapester Beiträge zur Germanistik*, 24. Hrsg. v. Péter Bassola et alii. 1993. 193-205. o.
9.
Külső vagy belső világ? A környezet megformálásának szempontjai Hermann Hesse prózájában. In: *Ex Symposion*. Szerk. Tolnai Otto et alii. Veszprém, 1993. Nr.5-7. 94-96. o.
10.
Zarathustras Wiederkehr. Ein Wort an die deutsche Jugend. Hermann Hesses Engagement der Seele. Elhangzott a *Hesse und die Politik* c.7. Nemzetközi Hermann-Hesse-Kollokviumon, Calwban, 1992-ben. Nyomtatásban: *Hermann Hesse und die Politik. In Beziehung zur Zukunft bleiben*. Hrsg. v. Martin Pfeifer. Bad Liebenzell/Calw, 1992. 193-205. o.